

4 INNE CYWILIZACJE BLISKIEGO WSCHODU

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Z jakim ludem Egipcjanie rywalizowali na terenie Fenicji i Syrii?
2. Jakie państwa istniały na obszarze Mezopotamii w I tysiącleciu p.n.e.?

■ IMPERIUM HETYTÓW

Na początku II tysiąclecia p.n.e. tereny południowej Europy i Bliskiego Wschodu stały się celem najazdów **Indoeuropejczyków**. Ich pierwotne siedziby znajdowały się prawdopodobnie na stepach na północ od Morza Czarnego. Stamtąd ludy te rozpoczęły swoją wędrówkę i podboje. Najdalej dotarli Ariowie – podbili Indie. Medowie i Persowie osiedlili się na Wyżynie Irańskiej. Hetyci podporządkowali sobie Syrię oraz Azję Mniejszą, a następnie utworzyli silne państwo ze stolicą w **Hattusas**. Szczyt ich potęgi przypada na przełom XIV i XIII w. p.n.e. – prowadzili wówczas zwycięskie zmagania z państwem egipskim.

Upadek imperium Hetytów nastąpił nagle, w niewyjaśnionych okolicznościach. Przyczyniły się do niego walki o władzę między członkami rodziny królewskiej oraz najazd „ludów morza”, które w tym samym czasie zagroziły także Egipcjani.

Procesja hetyckich bogów. Na płaskorzeźbie widoczne są charakterystyczne dla Hetytów nakrycia głowy.

■ relief, Yazılıkaya, ok. XIII w. p.n.e.

■ FENICJANIE

Górzysty, porośnięty lasami pas wybrzeża Morza Śródziemnego o długości 200–300 km i szerokości 10–50 km, ciągnący się pomiędzy Syrią a Palestyną, na terenie dzisiejszego Libanu, stał się ojczyzną **Fenicjan**. Prawdopodobnie wywodzili się oni od semickich **Kananejczyków** i zamieszkiwali Liban już w **III tysiącleciu p.n.e.** Ze względu na niedostępność terenu swoje osady zakładali głównie na wybrzeżu. Trudności z komunikacją lądową oraz dostęp do morza wpłynęły na styl życia i główny kierunek ekspansji Fenicjan. Szybko stali się oni znani jako lud żeglarzy, odkrywców oraz kupców. W miejscach naturalnych portów, w których panowały znakomite warunki obronne, założyli wiele miast-państw. Najważniejsze z nich to Tyr, Sydon i Byblos.

Dama z Elche została odnaleziona pod koniec XIX w. w Hiszpanii. Historycy sztuki dopatrują się w tym dziele wpływów fenickich. Na rzeźbie są widoczne pozostałości zdobiącej ją niegdyś polichromii.

■ popiersie, Hiszpania, ok. IV w. p.n.e.

■ Powstanie alfabetu

Mimo bogactwa i rozległych kontaktów kulturalnych Fenicjanie nie stworzyli ani własnej wybitnej sztuki, ani literatury. Najważniejszym przypisywanym im osiągnięciem jest wynalezienie pisma alfabetycznego. Potwierdzają to odkrycia z inskrypcjami z terenów Byblos, datowane na ok. 1000 r. p.n.e. Powstanie pisma prawdopodobnie wynikało z potrzeby rozwijania handlu. Alfabet Fenicjan składał się z 22 liter, odpowiadających spółgłoskom. Do naszych czasów zachowało się niewiele jego zabytków.

❓ Jakie znaczenie miało powstanie pisma alfabetycznego?

Fragment inskrypcji zapisanej alfabetem fenickim, umieszczonej na sarkofagu fenickiego władcy Eshmunazara II.

■ sarkofag, Liban, ok. V w. p.n.e.

Z uwagi na położenie geograficzne Fenicja ciągle była obiektem ataków zewnętrznych. W II tysiącleciu p.n.e. jej terytorium podbili Egipcjanie, którzy później musieli podzielić się nim z Hetytami. Następnie obszary te zostały spustoszone przez „ludy morza”. Po odbudowie kraj dostał się pod panowanie Babilończyków i Asyryjczyków, potem wszedł w skład imperium Persów, a po jego upadku został włączony do państwa Aleksandra Wielkiego. Jednak w każdym z tych okresów fenickie miasta, dysponujące potężnymi flotami, utrzymały dość szeroką autonomię. Władzę w nich sprawowali królowie oraz rady starszych, złożone z przedstawicieli możnych rodów arystokratycznych, kupieckich i rzemieślniczych.

Oprócz lasów cedrowych oraz purpury (cennego barwnika, który pozyskiwano ze ślimaków morskich) Fenicja nie miała bogactw naturalnych. Rolnictwo odgrywało w jej gospodarce małą rolę. Na niewielkich tarasowych polach uprawiano głównie zboża, oliwki, figi, daktyle, granaty i winną latorośl. W miastach rozwinęła się intensywne produkcja rzemieślnicza. W warsztatach wytwarzano różne tekstylia barwione purpurą, naczynia stołowe, bardzo cenione w starożytnym świecie ozdoby ze złota i srebra. Ponadto Fenicjanie zasłynęli jako pierwsi producenci przedmiotów ze szkła.

■ KOLONIZACJA FENICKA

Na rozwój fenickich miast duży wpływ miało ich położenie geograficzne, dzięki któremu Fenicjanie z sukcesami pośredniczyli w handlu pomiędzy Mezopotamią a krajami śródziemnomorskimi. Jako znakomici żeglarze docierali do najbardziej odległych zakątków Morza Śródziemnego i prowadzili tam handel wymienny. W zamian za wyroby rzemieślnicze otrzymywali głównie szlachetne kruszce (złoto, srebro) oraz metale stosowane w rzemiośle (miedź, cynk, cynę, ołów). Na szeroką skalę handlowali również niewolnikami.

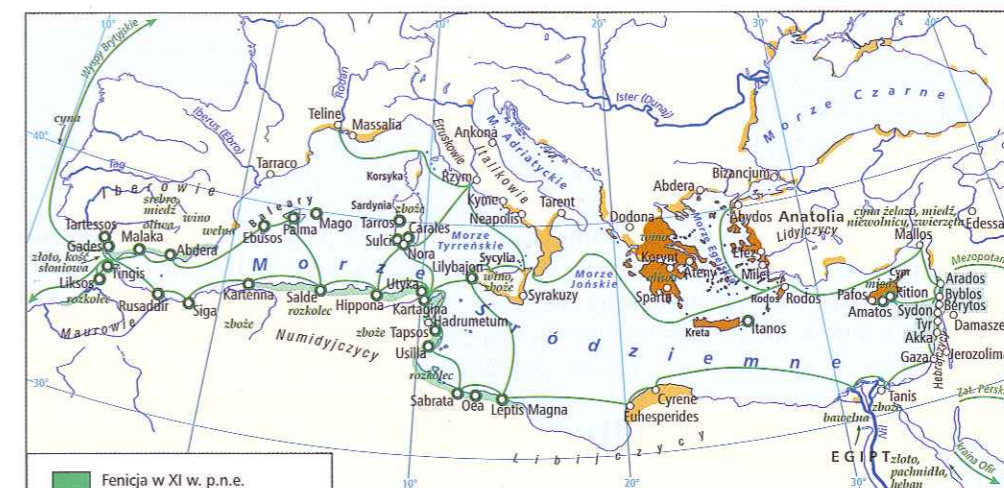
Z czasem, ze względu na niewielką powierzchnię żyznych obszarów, Fenicjanie musieli szukać miejsc do osiedlania się w zamorskich krajach. Nie mogli skierować ekspansji w stronę opanowanych

Fenicckie statki handlowe stanowiły wzór dla budowniczych okrętów w całym basenie Morza Śródziemnego.

■ płaskorzeźba, Fenicja, ok. IV w. p.n.e.

KOLONIE FENICKIE

❓ PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż krainy, z których do Fenicji trafiały cenne kruszce i metale.
2. Wymień nazwy głównych kolonii fenickich na kontynencie europejskim.

przez Greków terenów nad Morzem Egejskim, dlatego rozpoczęli kolonizację wybrzeży Afryki Północnej oraz Półwyspu Iberyjskiego. Zakładali tam **faktorie handlowe**, do których przybywali koloniści. Jeszcze przed 1000 r. p.n.e. powstały Kition na Cyprze, Gades w Hiszpanii, Liksus w Maroku, a nieco później – Utyka w Tunezji. W **814 r. p.n.e.** mieszkańcy Tyru założyli największą i najważniejszą kolonię fenicką, **Kartaginę**. Kartagińczycy szybko sami zaczęli prowadzić ekspansję w kierunku zachodnim. Dzięki kolonizacji kartagińskiej powstały kolejne ośrodki fenickie – w Hiszpanii, na Sardinii, Malcie, Sycylii i północnym wybrzeżu Afryki. Fenicjanie dotarli m.in. aż za tzw. słupy Heraklesa (Gibraltar). Organizowali również wyprawy na Wyspy Brytyjskie, odkryli Wyspy Kanaryjskie i Madere, a prawdopodobnie także Azory i Wyspy Zielonego Przylądka. Według niektórych podań ich okręty w służbie faraona Necho opłynęły też kontynent afrykański. Od VIII w. p.n.e. Fenicjanie, a później Kartagińczycy rywalizowali o terytoria zamorskie i kontrolę szlaków handlowych z Grekami. Częste zmiany polityczne w Fenicji związane z podporządkowaniem kraju kolejnym imperiom Bliskiego Wschodu sprawiły, że ostatecznie w zmaganiach tych przewagę zyskali Hellenowie.

Kolonizacja fenicka, w przeciwieństwie do greckiej, cechowała się brakiem zależności kolonii od miast macierzystych. Zakładane przez Fenicjan osady miały mało mieszkańców i były nastawione głównie na prowadzenie handlu wymiennego z miejscowymi ludami.

■ HEBRAJCZYCY W PALESTYNI

Przez wiele wieków **Hebrajczycy (Żydzi)**, należący do ludów semickich, byli koczownikami i przemierzali ze swoimi stadami rozległe obszary Bliskiego Wschodu. Sami siebie nazywali **Izraelitami**, czyli potomkami Izraela, syna Jakuba, jednego z trzech patriarchów – założycieli narodu. Główne źródło wiedzy na temat początków historii tego ludu, zawierające jednak w większości treści legendarne, niepotwierdzone przez historyków, stanowi *Biblia*, a w szczególności pięć pierwszych ksiąg *Starego Testamentu*, czyli **Pięcioksiąg (Tora)**.

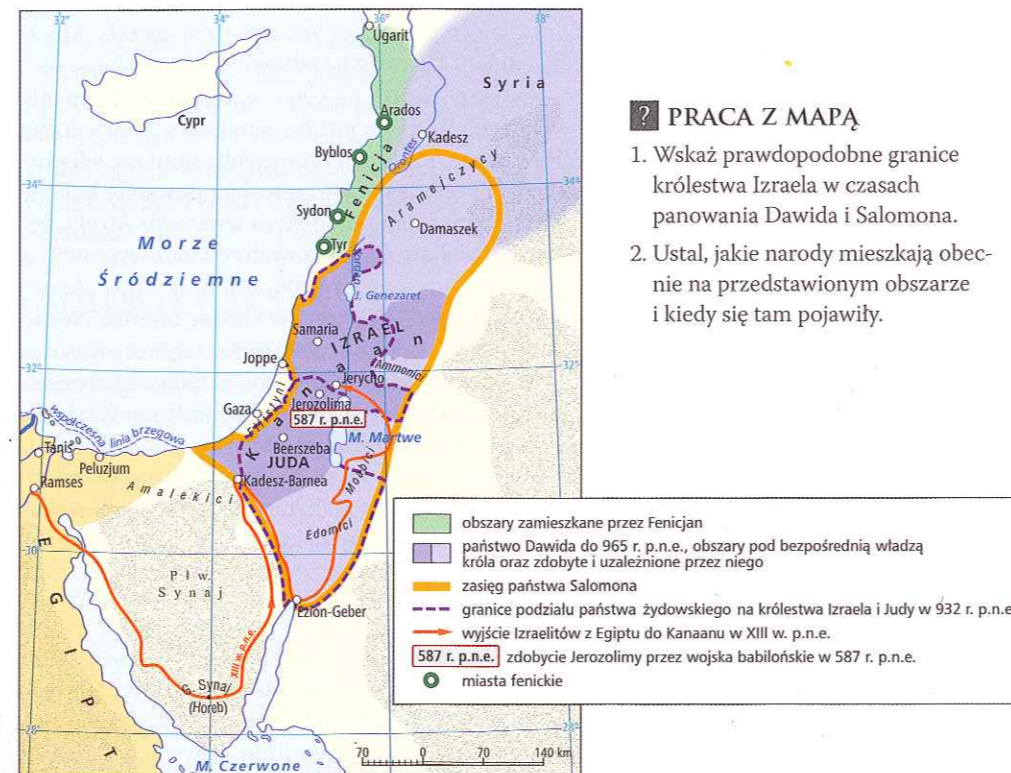
Według tradycji biblijnej praprzodek Hebrajczyków – **Abraham** – ok. XIX w. p.n.e. opuścił Ur w Mezopotamii i dotarł do krainy Kanaan, czyli późniejszej Palestyny. Następnie Hebrajczycy trafili do Egiptu, gdzie ich naród przez kilkaset lat był pozbawiony wszelkich praw. Z niewoli w kraju faraonów wyprowadził Izraelitów **Mojżesz**. Stało się to prawdopodobnie w XIII w. p.n.e. To właśnie z tego okresu pochodzą pierwsze wzmianki na ich temat zawarte w źródłach niebiblijnych. Po 40 latach tułaczki Hebrajczycy dotarli do Kanaanu, zamieszkiwanego wcześniej przez **plemiona kananejskie** oraz **Filistynów**. Ludy te stawiały zacięty opór najeźdźcom, jednak zostały przez nich pokonane. Ich ziemie podzielono pomiędzy 12 plemion izraelskich.

Do wydarzeń tych doszło przed upamiętnioną w źródłach pisanych epoką historyczną w dziejach Izraela, czyli IX w. p.n.e. Odtwarza się je poprzez porównywanie wyników wykopalisk archeologicznych z przekazem biblijnym. Wykorzystanie tej metody nie pozwoliło jednak potwierdzić istnienia patriarchów i Mojżesza, a nawet niewoli egipskiej. Jej wartość naukowa jest wątpliwa.

■ KRÓLESTWO IZRAELA I JEGO UPADEK

Walki z miejscowymi ludami i stałe zagrożenie ze strony sąsiadów doprowadziły do zjednoczenia plemion Izraela. Przyczyniła się do niego również świadomość odrębności religijnej oraz – częściowo – etnicznej. Ukształtowała się wówczas władza królewska – prawdopodobnie dlatego, że tylko osoba sprawująca rządy absolutne mogła szybko zwołać wojowników różnych plemion hebrajskich i przeciwstawić się podziałom wewnętrznym.

PALESTYNA I FENICJA W STAROŻYTNOŚCI

Pierwszy król Izraela, **Saul**, prawdopodobnie zawdzięczał swoją władzę skutecznemu dowodzeniu oddziałami Hebrajczyków w kilku kampaniach przeciwko Filistynom i **Ammonitom**. Rządy Żydów w całej Palestynie utrwalił jednak dopiero jego następca, **Dawid**, panujący w latach ok. **1000–960 p.n.e.** Ustanowił on nową stolicę w zdobytej Jerozolimie, której centralne położenie zapewniało lepszy kontakt pomiędzy plemionami hebrajskimi, podzielonymi wówczas na rody izraelskie (na północy) oraz judejskie (na południu). Za jego panowania Hebrajczycy odnieśli liczne zwycięstwa w walkach z sąsiednimi plemionami.

Następcą Dawida był jego syn, **Salomon** (960–932 r. p.n.e.). Władca ten wznosił mury obronne wokół Jerozolimy i wielu innych miast. Zbudował też wspaniałą **świątynię jerozolimską**. Umieszczono w niej **Arkę Przymierza** z kamiennymi tablicami z **Dekalogiem**, które Mojżesz miał otrzymać od Boga. W czasach Salomona nastąpił rozwój administracji i wzrosty obciążenia na rzecz państwa, co wzbudziło niezadowolenie Hebrajczyków. Doprowadziło to po śmierci Salomona w 932 r. p.n.e. do trwałego rozpadu królestwa na położony na północy **Izrael**, ze stolicą w późniejszej **Samarii**, oraz leżącą na południu **Judeę**, ze stolicą w **Jerozolimie**.

Wskutek braku współpracy pomiędzy władcami losy królestw żydowskich potoczyły się odmiennie. Izrael w 722 r. p.n.e. opanowali Asyryjczycy, a Judeę w 586 r. p.n.e. podbili Babilończycy. Nieudany bunt Judejczyków doprowadził do zburzenia Jerozolimy, zniszczenia świątyni

TEKST ŹRÓDŁOWY

UKŁAD SALOMONA Z HIRAMEM I

Biblia zawiera wiele informacji historycznych. Zamieszczono w niej m.in. tekst układu zawartego przez króla Salomona z władcą Tyru.

[...] przesłał Salomon do Hurama [Hirama – przyp. red.], króla Tyru, takie słowa: «Uczyniłeś mojemu ojcu Dawidowi, przysyłając mu drewno cedrowe, by wybudować mu dom na mieszkanie. Oto ja buduję dom dla imienia Pana, Boga mego, aby Mu go poświęcić, aby palić przed Nim wonne kadzidło, składać nieustannie chleby i ofiary całopalne rankiem i wieczorem, w szabaty i w dni nowiu księżyca, w święta Pana, Boga naszego, i to na wieki w Izraelu. Dom ten, który ja buduję, będzie wielki, albowiem nasz Bóg większy jest od wszystkich bogów. Któż zdoła wybudować Mu dom, skoro niebiosa i najwyższe niebios nie mogą Go ogarnąć? Kimże ja jestem, aby wybudować Mu dom, aby palić przed Nim kadzidło? Przyślij mi teraz mądrego człowieka, aby umiał wyrabiać przedmioty ze złota i srebra, z brązu i żelaza, z purpury, karmazynu i fioletowej purpury, aby umiał rzeźbić, razem z artystami, którzy są ze mną w Judzie i w Jerozolimie, których przygotował mój ojciec Dawid. Nadesłaj mi też drzewa cedrowego, cyprysowego i sandałowego z Libanu, wiem bowiem, że studzy twoi umieją wycinać drzewa Libanu. Oto moi studzy będą razem z twoimi sługami, aby przygotować mi drewna w wielkiej ilości [...]. A oto daję na wyżywienie dla drwali, twoich sług ścinających drzewa, dwadzieścia tysięcy kor¹ wymłóconej pszenicy, dwadzieścia tysięcy kor² jęczmienia, dwadzieścia tysięcy bat wina i dwadzieścia tysięcy bat oliwy».

¹ Kor – miara ciał sypkich i płynów, równa ok. 393 lub 230 l.

Źródło: Biblia Tysiąclecia, Druga Księga Kronik 2,2–9, Poznań 2003.

² Bat – miara płynów, różnie przeliczana, równa 21 lub 40 l.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

- Wymień towary, które Salomon chciał otrzymać od władcy Libanu. Wyjaśnij, jak zamierzał za nie zapłacić.
- Odpowiedz, jakich informacji na temat religii żydowskiej dostarcza tekst.

jeruzolimskiej i przechowywanej w niej Arki Przymierza oraz przymusowego przesiedlenia znacznej części mieszkańców miasta do Babilonu. Okres ten, określany jako **niewola babilońska**, zakończył się w **538 r. p.n.e.**, kiedy to król perski Cyrus Wielki po zdobyciu Babilonu zezwolił Żydom na powrót do ojczyzny. Izraelczycy stopniowo odbudowywali swoje państwo. Rozbudowali Jerozolimę i wzniesli „drugą świątynię”. Po niedługim czasie ich ziemie dostały się pod wpływ greckich monarchii hellenistycznych. Żydzi zaczęli osiedlać się poza terenem Palestyny, w różnych krajach Bliskiego Wschodu. Zjawisko to nosi nazwę **diaspory**. Jednym z ważnych ośrodków kultury żydowskiej stała się wówczas egipska Aleksandria.

„Drugą świątynię jerozolimską” wzniesiono w VI w. p.n.e. za zgodą króla perskiego Dariusza Wielkiego. Była mniej okazała od tej zbudowanej z rozkazu Salomona. Przetrwiała do czasów rzymskich. W I w. p.n.e., za rządów Heroda Wielkiego, została rozbudowana.

■ rekonstrukcja 3D

■ Stary Testament

Świętą księgą judaizmu jest *Stary Testament*, składający się z trzech podstawowych części. W najstarszej i najważniejszej z nich, *Torze* (z hebr. 'nauka' lub 'prawo'), zwanej też *Pięcioksięgiem*, przedstawiono stworzenie świata i jego dzieje aż do dojścia Hebrajczyków do „ziemi obiecanej”. W części drugiej, *Newiim* (z hebr. 'prorocy'), opowiedziano historię Żydów od śmierci Mojżesza do upadku ich królestwa. Część trzecia, *Ketuwim* (z hebr. 'pisma'), zawiera pieśni, psalmy, przepowiednie, teksty historyczne i literackie. Żydowską *Biblię*, złożoną z 39 ksiąg, w obowiązującym do dziś kształcie spisano pismem hebrajskim u schyłku I w. p.n.e. Wielu uczonych za najważniejsze dzieło wykorzystywane do badań nad historią starożytnych Hebrajczyków uważa *Pięcioksiąg*. Mimo trudności wynikających z posługiwania się *Starym Testamentem* aż do lat 80. XX w. uważano jego zapisy za cenne źródło informacji na temat wczesnych dziejów Izraela. Jednak w miarę rozwoju badań historycznych okazywało się, że treści biblijne nie pokrywają się z danymi dostarczonymi przez archeologów, nie znajdują także potwierdzenia we współczesnych *Biblii* źródłach literackich i epigraficznych. Najwięcej wątpliwości budzą chronologia i opis wydarzeń sprzed 1000 r. p.n.e. Mało dokładne, lecz prawdopodobne są natomiast informacje biblijne dotyczące okresu monarchicznego (do 700 r. p.n.e.). Za pewne uznaje się jedynie to, co wydarzyło się po tej dacie.

? Odszukaj w *Biblii* opis zdobycia Jerycha i porównaj go z opiniami współczesnych historyków na temat tego wydarzenia.

Fragmenty zwojów znad Morza Martwego, odnalezione w latach 40. i 50. XX w. na terenie Izraela, zawierają teksty biblijne, a także pisma odrzucone przez Kościół katolicki, m.in. apokryfy.

■ zwoje, Qumran, ok. II w. p.n.e. – I w. n.e.

Po ekspansji Rzymian doszło do dwóch powstań żydowskich. Pierwsze z nich, toczące się w latach 66–70 n.e., doprowadziło do utraty autonomii i zniszczenia drugiej świątyni. Drugie, z lat 132–135 n.e., zakończyło się zburzeniem Jerozolimy oraz budową nowego miasta, w którym nie wolno było mieszkać Żydom. Tak rozpoczął się okres wielkiej diaspory – rozprzestrzeniania się ludności żydowskiej na całym terytorium ogromnego Imperium Rzymskiego.

■ JUDAIZM

Kiedy Izraelci osiedlali się w Palestynie, niczym nie różnili się od innych ludów semickich. Wiedli życie koczowniców i na pewno nie byli jeszcze wyznawcami **monoteistycznej** wiary w **Jahwe**, która wykształciła się dopiero w trakcie walk oraz umacniania się królestwa. Wyjątkowa idea jednego stwórcy świata i ludzi, najwyższego sędziego oraz prawodawcy pomagała jednoczyć plemiona izraelskie. Wykreowana w czasie, gdy pojawił się jeden król, umacniała jego władzę. Dlatego Dawid i Salomon włożyli wiele wysiłku w nadanie temu kultowi wysokiej rangi oraz rozmachu. W tym celu zbudowano m.in. świątynię jerozolimską. Dużą rolę w kształtowaniu się **judaizmu** odegrała również działalność arcykapłanów i proroków.

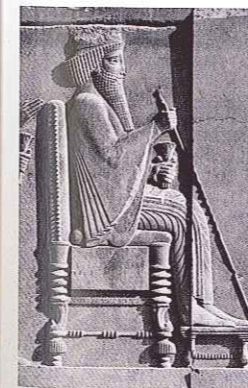
W czasach słabości, a następnie upadku królestw Żydów właśnie wiara w jedyne, najwyższego Jahwe, który uczynił ich „narodem wybranym”, wzmacniała wewnętrznie tę społeczność i umożliwiała jej przetrwanie we wrogim otoczeniu.

■ PERSOWIE I ICH IMPERIUM

Ludy indoeuropejskie, m.in. Medowie i Persowie, przybyli na Wyżynę Irańską w połowie II tysiąclecia p.n.e. Medowie już wcześniej prowadzili osiadły tryb życia. Trudnili się przede wszystkim pasterstwem oraz rolnictwem. Ich plemiona zjednoczyły się pod wpływem naporu Asyryjczyków i Scytów. W **625 r. p.n.e.** uwolniły się spod panowania najeźdźców. **Państwo Medów** obejmowało obszary północnego i zachodniego Iranu. Stolicą kraju było miasto Ekbatana. Wkrótce Medowie podporządkowali sobie Persów i wspólnie z Babilończykami doprowadzili do upadku Asyrii. W 612 r. p.n.e. zdobyli jej stolicę – Niniwę. Po ustaleniu granicy w Mezopotamii wojska medyjskie weszły na tereny Anatolii i Armenii. Walki z państwem lidyjskim zakończyły się ustaleniem granicy na rzece Halys. Imperium Medów przetrwało zaledwie kilkadziesiąt lat.

DARIUSZ I WIELKI

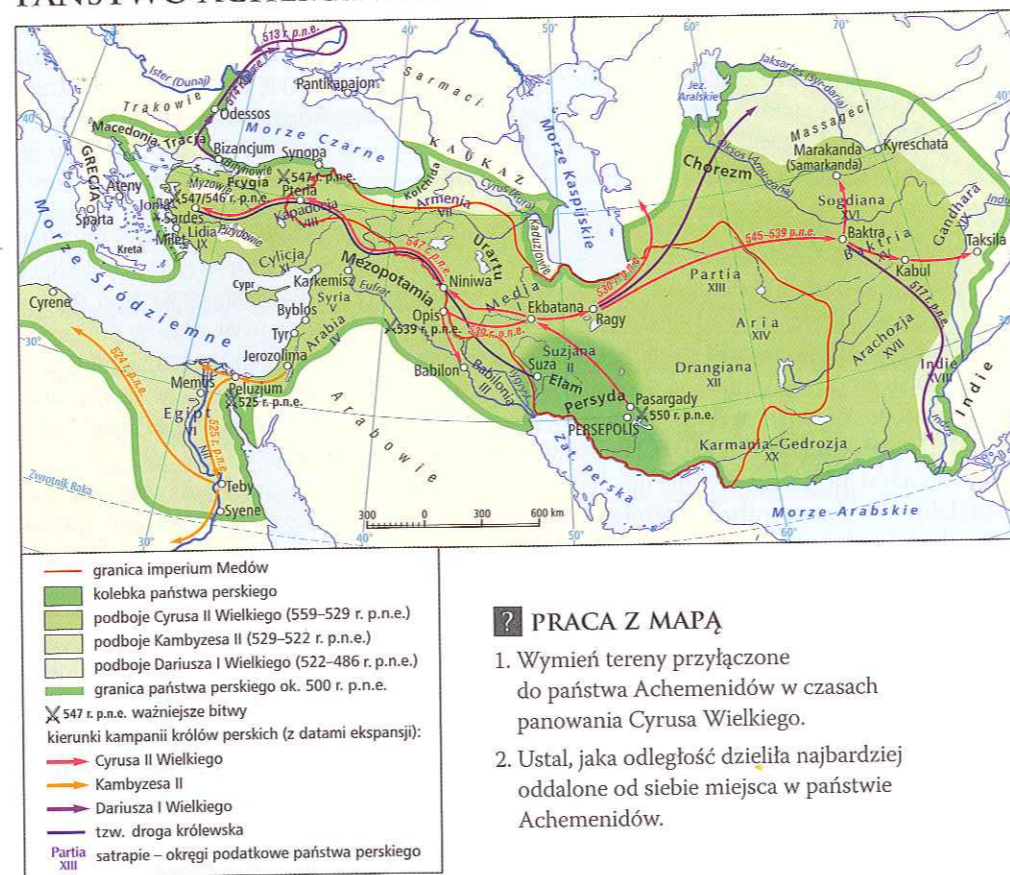
ok. 550–486 r. p.n.e.

Ten wojowniczy władca perski wywodził się z bocznej linii dynastii Achemenidów. Tron zdobył dzięki reform wprowadzonych przez poprzedniego władcę, Guamatę, wymierzonych w ukrócenie jej przywilejów. Dariusz wraz z innymi spiskowcami w 521 r. p.n.e. pozbawił króla władzy. Przez kolejne dwa lata toczył walki z innymi pretendentami do tronu i zwalczał bunt w imperium. Gdy został władcą, w 518 r. p.n.e. przeprowadził

gruntowną reformę terytorialną kraju. Podzielił go na 20 satrapii, na których czele stanęli jego zaufani ludzie. Dokładnie określił przy tym wysokość danin dla każdej z nich. Zainicjował budowę systemu słynnych dróg królewskich, łączących ze sobą najważniejsze ośrodki w państwie. Wprowadził do obiegu złote monety, zwane od jego imienia darejkami. Kontynuował politykę ekspansji – znacznie powiększył terytorium państwa Cyrusa.

PAŃSTWO ACHEMENIDÓW

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień tereny przyłączone do państwa Achemenidów w czasach panowania Cyrusa Wielkiego.
2. Ustal, jaka odległość dzieliła najbardziej oddalone od siebie miejsca w państwie Achemenidów.

Spokrewnieni z Medami Persowie w VII w. p.n.e. znajdowali się pod panowaniem medyjskim. W VI w. p.n.e. władzę nad tymi ludami przejął wywodzący się z perskiego rodu **Achemenidów Cyrus II Wielki**. Monarcha ten zajął Babilonię, Syrię, Palestynę oraz Fenicję. Dotarł aż do wybrzeży Morza Śródziemnego. Jego następca, **Kambyzes**, kontynuował ekspansję zapoczątkowaną przez ojca. Opanował m.in. Egipt i podporządkował sobie kolonie greckie w Afryce Północnej. Zdobywcze poprzedników utrwalił **Dariusz Wielki**, który zajął tereny dzisiejszego Pakistanu oraz podjął ekspansję w Europie. Opanował Trację i wyruszył się za Dunaj w celu pokonania Scytów.

Persowie stworzyli sprawny system administracyjny, zapewniający stabilność imperium. Naczelną władzę w ich państwie sprawował szachinszach, czyli „król królów”. Pomagała mu w tym cała rzesza urzędników i dowódców wojskowych. Monarcha rezydował w jednej ze stolic: Suzie, Persepolis, Ekbatanie lub Pasargadach. Na czele poszczególnych prowincji – **satrapii** – postawił satrapów. Od mieszkańców podbitych krajów wymagał dostarczania podatków oraz wystawiania w razie potrzeby oddziałów wojskowych. Nie ingerował natomiast w lokalne zwyczaje i nie narzucał nikomu perskich wierzeń. Władął licznymi ludami, reprezentującymi rozmaite kultury i religie. Tak powstało pierwsze w dziejach imperium uniwersalne, o którego trwałości zadecydowała polityka tolerancji. Upadło ono dopiero u schyłku IV w. p.n.e. na skutek podbojów Aleksandra Wielkiego.

W dziedzinie architektury i sztuki Persowie stosowali rozwiązania stworzone przez swoich poprzedników, głównie ludy Mezopotamii. Budowane przez nich pałace cechował przepych. Zdobiono je cennym drewnem cedrowym z Libanu, złotem z Azji Mniejszej i Baktirii, turkusami z Chorezmu, srebrem i hebanem z Egiptu oraz kością słoniową z Etiopii i Indii. Przy wznoszeniu rezydencji pracowali wybitni artyści ze wszystkich zakątków imperium, m.in. Egipcjanie, Grecy i Babilończycy. Persowie używali własnego pisma klinowego.

RELIGIA PERSKA

W momencie pojawienia się na kartach historii Persowie wyznawali **mazdaizm**. Uważali, że na świecie toczy się ciągła walka dobra ze złem. Siłom dobra przewodził ich zdaniem **Ahura Mazda** – bóg dobra i światła, od którego pochodziła władza perskich królów. Jego przeciwnikiem był Aryman – bóg wszelkiej niegodziwości.

W drugiej połowie VII w. p.n.e. swoją działalność rozpoczął prorok **Zaratustra**, zwany przez Greków Zoroastrem. Głosił on nieco zmodyfikowaną wersję mazdaizmu, nazywaną **zaratustryzmem**, mającą cechy monoteistyczne. Wieścił, że dobro zwycięży ostatecznie przed końcem świata. Wówczas Ahura Mazda pokona Arymana. Wcześniej pojawi się urodzony przez dziewicę saoszjant (mesjasz), który zapowie zmartwychwstanie i sąd nad duszami. W zależności od doczesnych postępów trafią one wówczas do raju, czyśćca lub piekła. W odwiecznej walce dobra ze złem ludzie powinni wziąć czynny udział. Każdy ich sprawiedliwy uczynek przybliży zwycięstwo dobra. Persowie wierzyli w życie pozagrobowe, ale do nieba mogli się ich zdaniem dostać tylko ludzie wypełniający za życia wolę bogów.

Zaratustryzm szybko rozprzestrzenił się wśród Medów i Persów. Mimo braku wsparcia ze strony władców stał się religią państwową. Persowie nie budowali swoim bogom świątyń. Składali im ofiary na wzgórzach i w domach. Uważa się, że zaratustryzm miał ogromny wpływ na kształtowanie się religii monoteistycznych: judaizmu, chrześcijaństwa i islamu.

Ahura Mazdę przedstawiano w postaci uskrzydłonej tarczy słonecznej. Jego wizerunek zachował się m.in. w ruinach Persepolis – jednej z czterech stolic państwa perskiego.

■ płaskorzeźba, Persepolis, ok. V w. p.n.e.

ĆWICZENIA

1. Wyjaśnij, jakie znaczenie miało przybycie ludów indoeuropejskich na tereny Bliskiego Wschodu.
2. Przedstaw historyczne losy Izraelitów w I tysiącleciu p.n.e.
3. Wyłutuj, jaką rolę w zachowaniu odrębności Hebrajczyków odegrała ich religia.
4. Porównaj politykę Asyryjczyków, Babilończyków i Persów wobec podbitej ludności.
5. Oceń wpływ imperium Achemenidów oraz religii perskiej na rozwój cywilizacji.

DLA ZAINTERESOWANYCH

- S. Moscati, *Świat Fenicjan*, Warszawa 1968.
 A.T. Olmstead, *Dzieje imperium perskiego*, Warszawa 1973.
 H. Shanks (red.), *Starożytny Izrael*, Warszawa 1994.
 W. Tyloch, *Judaizm*, Warszawa 1987.